

NIKOLAJ BERĎAJEV: O FANATIZME, ORTODOXII A PRAVDE

Nikolaj Berďajev (1874-1948) – vynikajúci ruský mysliteľ prvej polovice 20. storočia, ktorý sa preslávil dôslednou kritikou modernej civilizácie z pozícií kresťanského humanizmu. V mladosti patril k tzv. "legálnym marxistom". Onedlho sa s marxizmom rozišiel a priklonil sa k hľadaniu "nového náboženského vedomia". V roku 1922 bol spolu s veľkou skupinou ruských intelektuálov vyhostený zo ZSSR. Žil v Berlíne, kde založil Nábožensko-filozofickú akadémiu. Od roku 1924 pôsobil vo Francúzsku, kde redigoval časopis Put' (1925-1940), ktorý sa stal encyklopédiou nábožensko-filozofického myslenia ruského exilu. Na západe bol uznávaný najmä ako historik "ruskej idey" a nekompromisný kritik "ruského komunizmu", ako aj všetkých foriem totalitarizmu.

Bibliografia prác N. Berďajeva obsahuje niekoľko sto titulov. Základné diela: Filozofia slobody (1911), Zmysel tvorby (1916), Osud Ruska (1918), Filozofia nerovnosti (1923), Zmysel dejín (1923), Nový stredovek (1924), O poslaní človeka (1931), Osud človeka v súčasnom svete (1934), Pramene a zmysel ruského komunizmu (1937), Duch a realita (1937), O otroctve a slobode človeka (1939), Ruská idea (1946), Pokus o eschatologickú metafyziku (1947), Sebapoznanie. Pokus o filozofickú autobiografiu (1949).

Berďajev je predstaviteľom náboženského existencializmu a personalizmu. V presvedčení o univerzálnom význame náboženstva pre osobnosť, históriu i kultúru rozpracúval ideu tvorivého kresťanského antropologizmu. Tematickou osou jeho úvah je dráma Boha a dráma človeka, ktoré sa spájajú v osobe Krista, ideálneho vzoru Bohočlovečenstva. Je vyznavačom existenciálneho filozofovania, zameraného predovšetkým na problémy tvorby a tvorivosti, duše a duchovnosti, zmyslu života a osudu, narodenia a smrti. Jeho celoživotnou témou je filozofia slobody, vyzdvihujúca absolútnu hodnotu osobnosti, individuality a úplnú samozrejmosť jej slobody.

Prinášame preklad Berďajevovej štúdie k problematike fanatizmu, ktorá je aj dnes výsočne aktuálna.

Téma fanatizmu, súvisiaca s oddanosťou ortodoxným učeniam, je veľmi aktuálna. Dejiny sú rytmické, obrovskú úlohu v nich má striedanie psychických reakcií. A my vstupujeme do rytmu, keď prevláda smerovanie k nútenej jednote, k ortodoxii povinnej pre všetkých, k poriadku potláčajúcejmu slobodu. Je to reakcia na 19. storočie, na jeho slobodymilovnosť a ľudskosť. Vytvára sa masová psychológia neznášanlivosti a fanatizmu. Pritom sa naruša rovnováha a človeka sa zmocňuje až maniackálna posadnutosť. Individuálny človek sa stáva obeťou kolektívnych psychóz. Nastáva strašné zúženie vedomia, potlačenie a vytesnenie mnohých

podstatných ľudských črt, celej zložitosti emocionálneho a intelektuálneho života človeka. Jednota sa nedosahuje cez úplnosť, ale cez čoraz väčšiu nedostatkovosť. Neznášanlivosť je príbuzná žiarlivosti. Žiarlivosť je psychóza, pri ktorej sa stráca zmysel pre realitu. Duševný život sa prevracia a fixuje na jednom bode, avšak bod, na ktorom sa uskutočňuje fixácia, je vnímaný úplne nereálne. Človek, v ktorom sa neznášanlivosť rozžeravila do fanatizmu, podobne ako žiarlivec všade vidí len jedno, len zradu, len porušenie vernosti jedinému, je podozrievavý a nedôverčivý, všade odhaľuje sprisahania proti obľúbenej idej, proti predmetu svojej viery a lásky. Fanaticky neznášanlivého človeka, rovnako ako žiarlivca, je veľmi ťažké priviesť späť k realite. Fanatik, posadnutý mániov prenasledovania, vidí dookola úklady diabla, lež on sám vždy prenasleduje, trýzni a popravuje. Človek posadnutý mániov prenasledovania, ktorý sa cíti byť obklopený nepriateľmi, je veľmi nebezpečná bytosť, vždy sa totiž on sám stáva prenasledovateľom, neprenasledujú jeho, ale práve on prenasleduje. Fanatici páchajúci najväčšie zločiny, násilia a krutosti sa vždy cítia byť obklopení nebezpečnosťami, vždy majú strach. Človek odjakživa pácha zločiny zo strachu. Afekt strachu je hlboko spätý s fanatizmom a neznášanlivosťou. Vyliečenie zo strachu by bolo zároveň aj vyliečením z fanatizmu a neznášanlivosti. Fanatikovi sa vždy diabol zdá strašný a silný, verí v neho väčšmi ako v Boha. Fanatizmus má náboženské pramene, ľahko však prechádza do národnej a politickej sféry. Národný alebo politický fanatik taktiež verí v diabla a jeho úklady, hoci by mu náboženská kategória diabla bola úplne cudzia. Proti silám diabla sa vždy vytvára inkvizícia alebo výbor spoločenskej spásy, všemocná tajná polícia, čeka. Tieto strašné ustanovizne sa odjakživa vytvárali zo strachu z diabla. No diabol bol vždy silnejší, prenikal do týchto ustanovizní a riadi ich. Nejestvuje nič strašnejšie ako strach. Človek najväčšmi potrebuje duchovné vyliečenie sa zo strachu. Neznášanlivý fanatik pácha násilia, exkomunikuje, uväzňuje a popravuje, ale v podstate je slabý, a nie silný, je premáhaný strachom a jeho vedomie je veľmi zúžené, menej verí v Boha než tolerantný človek. V istom zmysle by sa dalo povedať, že fanatická viera je slabosť viery, je to neverectvo. Je to negatívna viera. Archimandrita Fotij z čias Alexandra I. veril najmä v diabla a antikrista. Sila Boha sa mu javila ako nepatrná v porovnaní so silou diabla. Inkvizícia rovnako pramálo verí v silu kresťanskej pravdy, ako GPU pramálo verí v silu komunistickej pravdy. Faktická neznášanlivosť je vždy hlboká neveria v človeka, v Boží obraz v človeku, je to neveria v silu pravdy, t.j. koniec koncov neveria v Boha. Lenin takisto neveril v človeka a v silu pravdy ako Pobedonoscev; sú jednej rasy. Človek, ktorého sa zmocnila posadnutosť ideou svetového nebezpečenstva a svetového sprisahania slobodomurárov, Židov, jezuitov, boľševikov či okultnej spoločnosti vrahov, prestáva veriť v Božiu silu, v silu pravdy a spolieha sa len na vlastné násilia, krutosti a vraždy. Taký človek je v podstate predmetom psychopatológie a psychoanalýzy. Práve maniakálna idea vyvolaná strachom je najväčším nebezpečenstvom. Dnes sa fanatizmus a pátos ortodoxnej pravdy záväznej pre všetkých prejavujú vo fašizme, v komunizme, v extrémnych formách náboženského dogmatizmu a tradicionalizmu.

Fanatizmus odjakživa delí svet a ľudstvo na dve časti, na dva nepriateľské tábory. Je to vojenské delenie. Fanatizmus nepripúšťa koexistenciu rôznych ideí a svetonázorov. Existuje len nepriateľ. Nepriateľské sily sa unifikujú, prezentujú sa ako jednotný nepriateľ. Je to, ako keby človek nedelil ľudí na ja a množstvo iných ja, ale na ja a nie ja, pričom by si nie ja predstavoval ako jednotnú bytosť. Toto strašné zjednodušenie uľahčuje boj. Pre komunistov existuje dnes vo svete len jeden nepriateľ, a to fašizmus. Každý odporca komunizmu je teda fašista. A naopak. Pre fašistov je každý odporca fašizmu už komunista. Pritom počet fašistov a komunistov vo svete nadmerne rastie. Ľudia sa z nepriateľstva ku komunizmu prikláňajú na stranu fašizmu a z nepriateľstva k fašizmu na stranu komunizmu. Zjednotenie prebieha vo vzťahu k diablovej, ktorý je druhou polovicou sveta. Navrhujú nám nezmyselnú voľbu medzi fašizmom a komunizmom. Je nepochopiteľné, prečo musím voliť medzi dvomi silami, ktoré rovnako popierajú dôstojnosť ľudskej osobnosti a slobodu ducha, rovnako praktizujú lož

a násilie ako spôsoby boja. Je jasné, že sa musím prikloniť na stranu nejakej tretej sily: práve to robí vo Francúzsku prúd spätý s *Esprit* a *La Flèche*, ktorý je rovnako nepriateľský voči kapitalizmu, fašizmu i komunizmu. Fanatická neznášanlivosť ustavične stavia ľudí pred falošnú voľbu a uskutočňuje klamné delenie. Je však zaujímavé, že pátos fanatickej neznášanlivosti nie je v našej dobe výsledkom vášnivej viery a presvedčenia, ale umelej gradácie, často štylizácie, je výtvorom kolektívnych sugescií a demagógie. Existujú, pravdaže, jednotliví komunisti a fašisti veriaci a presvedčení až fanaticky, najmä medzi ruskými komunistami a nemeckými nacistami, menej už medzi talianskymi fašistami, ktorí sú skeptickejší a väčšmi poriadení vypočítavej politike. Ale komunistická a fašistická masa nemá nijakú pevnú, premyslenú vieru a presvedčenie. Táto masa sa štylizuje do fanatizmu v dôsledku sugescie a napodobňovania, no často aj v dôsledku záujmu. Súčasný pátos neznášanlivosti sa veľmi líši od stredovekého; vtedy skutočne existovala hlboká viera. Priemerný človek našej doby nemá idey, má len inštinky a afekty. Jeho neznášanlivosť je vyvolaná podmienkami vojny a túžbou po poriadku. Pozná len takú pravdu, ktorá je užitočná pre organizáciu. Dvojčlenné delenie sveta, vyvolané požiadavkami vojny, má svoje neodvratné dôsledky. Naša doba nepozná kritiku a ideový spor, nepozná ani boj ideí. Pozná len usvedčovania, exkomunikácie a tresty. Inak zmýšľajúci človek sa chápe ako zločinc a so zločincom sa nediskutuje. V podstate už neexistujú ideoví nepriatelia, existujú len vojenský nepriatelia, ktorí patria k nepriateľským veľmociam. Spor – to je tolerancia, aj ten najzúrivejší diskutér je tolerantný človek, ktorý pripúšťa koexistenciu iných ideí, ako sú jeho vlastné, a ktorý si myslí, že ideový stret môže lepšie odhaliť pravdu. Lenže dnes vo svete neprebíha nijaký ideový boj, ale prebieha boj záujmov a pástí. Komunisti, fašisti, fanatici "ortodoxného" pravoslavia, katolicizmu či protestantizmu nepolemizujú s nijakými ideami, lež zatláčajú protivníka do opačného tábora, na ktorý mieria guľomety. Pátos ortodoxnej doktríny, ktorá je užitočná pre boj a pre organizáciu, má za následok absolútnu stratu záujmu o myslenie a idey, o poznanie, o intelektuálnu kultúru a porovnanie so stredovekom je pre našu dobu veľmi nepriaznivé. Nenachádzame tu nijakú ideovú tvorbu. V tomto smere je naša netolerantná doba zarážajúco podpriemerná a úbohá, tvoríe myslenie v nej zamiera, táto doba sa len paraziticky živí predchádzajúcimi epochami. Najvplyvnejší myslitelia v súčasnej Európe, ako sú Marx, Nietzsche, Kierkegaard, prináležia práve tomu 19. storočiu, proti ktorému dnes brojíme. Jediná oblasť, v ktorej sa prejavuje závažná tvorivosť, je oblasť technických objavov. Žijeme v znamení sociálnosti a v tejto oblasti sa robí veľa pozitívneho, avšak nijaké sociálne idey a sociálne teórie sa dnes nevytvárajú, všetky prináležia 19. storočiu. Marxizmus, proudhonizmus, syndikalizmus, dokonca rasizmus – to všetko sú výtvary myslenia 19. storočia. Hlavnou prednosťou nášho storočia je, že sa väčšmi obracia do reality, odhaľuje realitu. Lenže odhaľujúce staré idoly si nové storočie vytvára nové idoly.

Pre fanatika neexistuje mnohotvárný svet. Je to človek, posadnutý jedným. Má neľútostný a zlý vzťah ku všetkému a ku všetkým okrem toho jedného. Psychologicky súvisí fanatizmus s ideou spásy alebo záhuby. Práve táto idea fanatizuje dušu. Existuje jedno, ktoré zachraňuje, všetko ostatné ničí. Preto sa treba úplne oddať tomuto jednému a neľútostne ničť všetko ostatné, celý rozmanitý svet, hroziaci záhubou. So záhubou, súvisiacou s rozmanitým svetom, je spätý aj afekt strachu, ktorý je vždy v podhubi fanatizmu. Inkvizítori boli absolútne presvedčení, že nimi páchané krutosti, mučenia, upaľovania na hranici a pod. sú prejavom ľudomilnosti. Bojovali proti záhube za spásu, ochraňovali duše pred pokušením kacírstiev, ktoré hrozili záhubou. Je lepšie spôsobiť krátke utrpenia v pozemskom živote ako záhubu pre mnohých vo večnosti. Torquemada bol nezištný, od sveta vzdialený človek, nič nechcel pre seba, celý sa oddával svojej idej, svojej viere; týrajúc ľudí, slúžil svojmu Bohu, všetko robil výlučne pre slávu Božiu, bola v ňom dokonca mäkkosť, k nikomu nepociťoval zlobu a nepriateľstvo, svojím spôsobom bol "dobrý" človek. Som presvedčený, že takým istým "dobrým" človekom, presvedčeným veriacim a nezištným bol aj Dzeržinskij, ktorý bol predsa v mladosti

vášnivo veriacim katolíkom a chcel sa stať dokonca mníchom. Je to zaujímavý psychologický problém. Veriaci, nezištný, zásadový človek môže byť zúrivým fanatikom, môže páchať najväčšie krutosti. Odovzdať sa bezo zvyšku Bohu či ideí nahrádzajúcej Boha, nevšímajúc si človeka, premeniť človeka na prostriedok a nástroj pre slávu Božiu alebo pre realizáciu idey znamená stať sa fanatikom – zúrivým fanatikom a dokonca netvorom. Práve Evanjelium zjavilo ľuďom, že nemožno budovať svoj vzťah k Bohu bez vzťahu k človeku. Ak farizeji stavali sobotu vyššie ako človeka a boli usvedčení Kristom, tak aj každý človek, ktorý postavil abstraktnú ideu nad človeka, vyznáva náboženstvo soboty, zavrhnuté Kristom. Pritom je úplne jedno, či to bude idea cirkevnej ortodoxie, štátnosti a nacionalizmu, alebo idea revolúcie a socializmu. Človek, ktorý sa pometol z hľadania a usvedčovania kacírstiev, z exkomunikovania a prenasledovania kacírov, je človek dávno usvedčený a odsúdený Kristom, hoci to nebadá. Patologická nenávisť ku kacírstvu je posadnutosťou "ideou", ktorá je postavená nad človeka. Lenže všetky ortodoxné doktríny sveta sú ničím v porovnaní aj s tým najposlednejším z ľudí a jeho osudom. Človek je obrazom a podobenstvom Božím. Každý systém ideí je však výplodom ľudského myslenia alebo jeho absencie. Človek sa nezachraňuje a nehynie preto, že sa pridrižiava nejakého systému ideí. Jediným skutočným kacírstvom je kacírstvom života. Práve usvedčovateľia a prenasledovatelia kacírstiev boli kacírmi života, kacírmi vo vzťahu k živému človeku, k milosrdenstvu a láske. Všetci inkvizítori boli kacírmi života, boli zradcami životnej dogmy o človeku. Cyril Alexandrijský bol väčšmi kacírom života ako ním usvedčovaní kacíri. Za usvedčovaním kacírov sa vždy skrýva hriešna túžba po moci, vôľa k moci. Patologická posadnutosť ideou spásy a záhuby, z ktorej by sa bolo treba liečiť, môže byť prenesená aj do sociálnej sféry. Vtedy táto panická idea plodí revolučný fanatizmus a vytvára politické inkvizíčné ustanovizne. Neznášanlivosť a inkvizícia sa ospravedlňujú hroziacou sociálnou záhubou. Moskovské procesy komunistov tak veľmi pripomínajú procesy s čarodejnicami. Tu aj tam sa obžalovaní priznávajú k zločineckým stykom s diablom. Ľudská psychika sa pramálo mení. V podstate má fanatizmus vždy sociálnu povahu. Človek nemôže byť fanatikom, keď je postavený pred Boha, stáva sa ním len vtedy, keď je postavený pred iných ľudí. Fanatik vždy potrebuje nepriateľa, vždy musí niekoho popravovať. Ortodoxné dogmatické poučky neboli vytvorené vo vzťahu k Bohu, ale vo vzťahu k iným ľuďom, vytvorili sa preto, že vznikli kacírske názory. Fanatizmus odjakživa znamená sociálne donútenie. Alebo môže nadobúdať formy sebaupálenia, ako napríklad v extrémnych prúdoch ruského rozkolu, no aj v tomto prípade to znamená sociálne donútenie s opačným znamienkom. Fanatizmus krajnej ortodoxie v náboženstve má sektársku povahu. Cit uspokojenia z vlastnej príslušnosti k okruhu vyvolených je sektársky cit. Fanatizmus veľmi kalí vôľu a pripravuje na boj, na spôsobovanie múk a na znášanie múk. Aj v najmäkšom, krotkom fanatikovi, ktorý sa pokladá za ľudomila a stará sa o spásu duší a spoločností, je prvok sadizmu. Fanatizmus je odjakživa spätý s fenoménom mučiteľstva. Ideologicky je fanatizmus vždy krajným vypätím ortodoxie.

Kategória ortodoxie, ktorá sa stavia do protikladu k heréze, sa dnes aplikuje na typy myslenia, ktoré nemajú nič spoločné s náboženstvom, napríklad na marxizmus, má však napriek tomu náboženský pôvod. Ortodoxia, hoci má náboženský pôvod, je predsa len predovšetkým sociálny jav a znamená nadvládu kolektívu nad osobnosťou. Ortodoxia je rozumovou organizáciou kolektívu a znamená exteriorizáciu vedomia a svedomia. Ortodoxia sa utvrdzuje v protiklade k heréze. Kacír je človek, ktorý nemyslí v súlade s rozumovou organizáciou kolektívu. Ľudia, ktorí sa pokladajú prevažne za ortodoxných a usvedčujú kacírov, t.j. ľudí inak zmýšľajúcich, radi hovoria, že obhajujú pravdu, a pravdu stavajú vyššie ako slobodu. To je najväčší omyl a sebaklam, čira zaslepenosť ortodoxov. Pátos ortodoxie, ktorý živí fanatizmus, nemá nič spoločné s pátosom pravdy, naopak, je jeho protikladom. Ortodoxia sa vytvára okolo témy spásy a záhuby, ortodoxní ľudia sú sami ustráchaní a strašia iných. Lenže pravda nepozná strach. Práve strážcovia ortodoxie najväčšmi prekrúcali pravdu a báli sa jej. Strážcovia náboženskej ortodoxie prekrúcali dejiny. Strážcovia marxistickej či rasistickej

ortodoxie taktiež prekrúcajú dejiny. Títo ľudia vždy vytvárajú zlomyseľné legendy o im nepriateľskej sile. Pravda sa zamieňa za úžitok, za záujmy organizovaného poriadku. Človek sfanatizovaný nejakou ideou ako jedinou spásonosnou nemôže hľadať pravdu. Hľadanie pravdy predpokladá slobodu. Mimo slobody niet pravdy, pravda sa otvára len slobode. Mimo slobody existuje len úžitok, ale nie pravda, existujú len mocenské záujmy. Fanatik nejakej ortodoxie nehľadá pravdu, ale moc. Pravda nie je daná ako hotová vec a človek ju nevníma pasívne. Pravda je nekonečná úloha. Pravda nepadá na človeka zhora ako nejaká vec. A preto zjavenie pravdy nemožno chápať naivne-realisticky. Pravda je taktiež cesta a život, duchovný život človeka. Lenže duchovný život je sloboda a mimo slobody neexistuje. Fanatici ortodoxie v podstate pravdu nepoznajú, lebo nepoznajú slobodu, nepoznajú duchovný život. Fanatici ortodoxie si o sebe myslia, že sú pokorní, lebo sú poslušní cirkevnej pravde, a iných ľudí obviňujú z pýchy. Je to však strašný omyl a sebaklam. Nech je v cirkvi úplná pravda. Ale prečo si ortodoxný človek namýšľa, že práve on vlastní túto pravdu, že práve on ju pozná. Prečo práve on má tento dar definitívneho odlišenia cirkevnej pravdy od kacírstva, prečo práve on je týmto vyvolencom? Je to pýcha a domýšľavosť, no niet pyšnejších a domýšľavejších ľudí, ako sú strážcovia ortodoxie. Stotožňujú seba s cirkevnou pravdou. Jestvuje ortodoxná cirkevná pravda. Lenže možno ty, fanatik ortodoxie, ju nepoznáš, ty poznáš len jej úlomky v dôsledku svojej obmedzenosti, strnulosti srdca, svojej necitlivosti, svojej oddanosti forme a zákonu, v dôsledku absencie nadania a dobrotivosti. Človek, ktorého sa zmocnila fanatická posadnutosť, o sebe takúto možnosť nikdy nepredpokladá. Pravdaže, je ochotný uznať seba za hriešnika, no nikdy sa nepriznáva k tomu, že žije v omyle, v sebaklame, v samofúbošti. Preto pokladá za možné pri všetkej svojej hriešnosti mučiť a prenasledovať iných. Fanatik sa pokladá za veriaceho. Lenže jeho viera možno nemá nijaký vzťah k pravde. Pravda je predovšetkým prekročením seba samého avšak fanatik nemôže prekročiť sám seba. Prekračuje sa len v zlobe proti iným, to však nie je cesta k iným a k inému.

Fanatik je egocentrista. Viera fanatika, jeho bezvýhradná a nezištná oddanosť idej mu vôbec nepomáha prekonať egocentrizmus. Askéza fanatika – a fanatici často bývajú askéti – ani trochu neprekonáva plnú zaujatosť sebou, ani trochu ho neobracia smerom k realite. Fanatik nejakej ortodoxie stotožňuje svoju ideu, svoju pravdu so sebou. Práve on je touto ideou, touto pravdou. Ortodoxia, to je on. Koniec koncov, toto je vždy jediným kritériom ortodoxie. Fanatik ortodoxie môže byť extrémnym prívržencom princípu autority. Lenže vždy nepozorovane stotožňuje autoritu so sebou a nikdy sa nepodriadi autorite, ktorá s ním nesúhlasí. Sklon k autorite má v našej dobe práve takýto charakter. Autoritárne naladená mládež neuznáva nad sebou nijakú autoritu, pokladá samu seba za nositeľa autority. Ultra-pravoslávne naladená mládež, ktorá nemá rada slobodu a všade odhaľuje kacírstva, sa pokladá za nositeľa pravoslávia. To je príkladom toho, nakoľko je idea autority protirečivá a neudržateľná. Autorita v praxi nikdy neobmedzuje svojich fanatických prívržencov, lež obmedzuje iných ich protivníkov a pácha na nich násilie. V podstate sa nikto nikdy nepodriadil autorite, ak sa domnieval, že nezodpovedá jeho chápaniu pravdy. Vyznávanie nejakej krajnej ortodoxie, nejakého totalitárneho systému znamená vždy želanie patriť do okruhu vyvolených, nositeľov pravého učenia. Toto lichotí pýche a domýšľavosti ľudí. V porovnaní s tým slobodmilovnosť znamená skromnosť. Človeku je veľmi príjemné a lichotí mu, keď sa pokladá za jediného, kto vie, čo je pravé pravoslávie alebo pravý marxizmus-leninizmus (psychológia je tá istá). Robespierre bezvýhradne miloval republikánsku cnosť, bol najcnostnejším človekom v revolučnom Francúzsku, ba dokonca jediným cnostným. Stotožnil seba s republikánskou cnosťou, s ideou revolúcie. Bol to dokonalý typ egocentristu. Práve toto pomáhanie z cnosti, toto stotožnenie seba s cnosťou bolo na ňom najodpudivujúcejšie. Nerestný Danton bol tisíc-krát lepší a ľudskejší. Egocentrizmus fanatika nejakej idey, nejakého učenia sa prejavuje v tom, že nevidí ľudskú osobnosť, je nevšímavý k osobnej ľudskej ceste, nemôže mať nijaký vzťah k svetu osobností, k živému, konkrétnemu ľudskému svetu. Fanatik pozná len ideu, no

nepozná človeka, nepozná ho ani vtedy, keď bojuje za ideu človeka. Ale neprijíma ani svet iných ideí okrem svojich vlastných, nie je schopný zapojiť sa do komunikácie ideí. Obyčajne nič nechápe a ani nemôže chápať; práve egocentrizmus ho zbavuje schopnosti niečo chápať. Vôbec sa nechce presvedčiť o pravdivosti niečoho, vôbec sa nezaujíma o pravdu. Záujem o pravdu vyvádza človeka z uzavretého kruhu egocentrizmu. Egocentrizmus vôbec nie je to isté čo egoizmus. Egoista v bežnom zmysle slova predsa len môže prekročiť svoje ja, môže si všimnúť iných ľudí, prejavíť záujem o cudzie idey. Ale fanatický egocentrista, nezištný, asketický, bezvýhradne oddaný nejakej ideji, to urobiť nemôže, lebo idea z neho robí stred seba samého.

Pre našu nepokojnú dobu sú charakteristické nielen výbuchy fanatizmu, ale aj štylizácia fanatizmu. Súčasní ľudia vôbec nie sú takí fanatickí a vôbec nie sú takí oddaní ortodoxným učeniam, ako sa to môže zdať. Chcú vyzeráť ako fanatici, imitujú fanatizmus, vyslovujú slová fanatickov [...]. Tí, čo si nárokuje znalosť ortodoxnej pravdy, sa nachádzajú v bezmyšlienkovom stave. Láska k mysleniu, k poznaniu je aj láskou ku kritike, k dialogickému vývoju, láskou aj k cudzím, a nielen k vlastným myšlienkam. Proti fanatickej netolerancii sa stavia tolerancia. Lenže tolerancia je zložitý fenomén. Tolerancia môže byť aj výsledkom ľahostajnosti, nevšímavosti k pravde, nerozlišovania dobra a zla. Je to vlažná tolerancia a netreba ju stavať do protikladu k fanatizmu. Je možná i vášnivá láska k slobode a pravde, vášnivá oddanosť ideji, no súčasne je nevyhnutná aj obrovská pozornosť k človeku, k ľudskej ceste, k ľudskému hľadaniu pravdy. Sloboda môže byť pochopená ako neoddeliteľná súčasť samej pravdy. A nie všetko človek musí tolerovať. Súčasnú neznášanlivosť, fanatizmus, súčasnú ortodoxomaniu vôbec netreba tolerovať, naopak, treba k nim byť netolerantný. A nepriateľom slobody netreba vôbec poskytovať neobmedzenú slobodu. V istom zmysle potrebujeme diktatúru reálnej slobody. Avšak súčasné diktatúry vo všetkých svojich formách majú duševný základ, ktorý prezrádza ťažkú duševnú chorobu. Je potrebná duchovná liečebná kúra.

Predslov napísala a z ruského originálu *O fanatizme, ortodoksii i istine* (Russkije zapiski. Kn. I. Paríž – Šanghaj 1937; Filozofskije nauki 1991, č. 8, s. 121-128) preložila *Raisa Kopsová*

ČÍTALI STE UŽ?

JÁN A. BEŇO: Filozofia. Vydavateľstvo Rodina, Nitra 1991, 199 s.

Klasická učebnica filozofie orientovaná tomisticky. Autor ju považuje za stručný prehľad tzv. philosophia perennis. Kniha sa člení na tieto časti: *Logika, Dialektika, Kritika, Metafyzika, Metafyzika všeobecná – ontológia, Kozmológia, Psychológia, Teodíceia, Stručný prehľad dejín filozofie* (starovek, stredovek, novovek).
